

A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén

A. Sajti Enikő – Juhász József – Molnár Tibor:

A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945–1955).

Konsolidacija Titovog režima na Potisju (1945–1955).

(A titói Jugoszlávia levéltári forrásai, 4. köt.

Arhivski izvori Titove Jugoslavije 4.)

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára

– Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Zentai Történelmi Levéltár,
Szeged – Zenta, 2013. 380 p.

A magyarok és a szerbek közös történelmi múltjának feltárása 2009 őszén új dimenzióba lépett. Sólyom László magyar és Boris Tadić szerb államfő találkozáján döntés született a Magyar-Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság felállításáról. Ennek eredményeként kutathatóvá váltak a szerbiai levéltárak (pl. Vajdasági Levéltár) eddig elzárt anyagai, forrásai. Ezzel lehetőség nyílt, hogy a közös múltat tudományos alapokon, objektíven, a történész szakma szigorú forráskritikájával tárják fel, különös tekintettel a XX. századi események neuralgikus pontjainak kérdésében. A bizottság két tagozata, Glatz Ferenc akadémikus, az MTA volt elnöke és Vojislav Stanovčić akadémikus, a SANU főtitkára vezetésével megkezdte munkáját. Számos szakmai konferenciát, rendezvényt szerveztek, kiadványokat, forrásgyűjteményeket jelentettek meg.

A publikációk sorában kiemelt helyet kaptak *A titói Jugoszlávia forrásai/Arhivski izvori Titove Jugoslavije* sorozatcímmel megjelent, főként levéltári források dokumentumait feltáró, közlő kötetei: Molnár Tibor: *A zentai Városparancsnokság válogatott iratai 1944–1945/Odabrani spisi Komande grada Senta 1944–1945; Fondjegyzék*

a Bánát, Bácska, és Baranya katonai közigazgatása tanulmányozásához/Spisak fondova za proučavanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju; Forró Lajos – Molnár Tibor: *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizániratok tükrében*.

A sorozat negyedik kötete 2013-ban jelent meg *A titói rendszer megszilárdulása a Tisza mentén (1945–1955)/Konsolidacija Titovog režima na Potisju (1945–1955)* címmel, amely három magyar és szerb nyelvű – dokumentumokkal, hivatkozásokkal, kronológiával gazdagon ellátott – tanulmányt tartalmaz. Juhász József munkája (*A titói Jugoszlávia első évtizede*) bevezető részében összegzi a Josip Broz Tito által irányított Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) hatalomra kerülésének körülményeit, kiemelve a JKP nemzetközi legitimitását és belső támogatottságát. A történész három fejezetben (a „nemzeti sztálinizmus” éve, összecsapás a Kominformmal, a titóizmus kialakulása) tárgyalja a jugoszláv rezsim kialakulásának és megszilárdulásának első évtizedét. Juhász kiemeli, hogy a második világháború idején nemcsak felszabadító háború folyt az országban a fasiszta megszállókkal szemben, hanem „különböző népcsoportok közötti etnikai háború is”, amely során a partizánok minden vesztest a kollaboránsok táborába soroltak. Egyben megragadták az alkalmat, hogy a polgári ellenzékkal, egyházakkal leszámolhassanak. (7.) Leszögezi, hogy a nemzetközi legitimitás (Moszkva és a nyugati nagyhatalmak is elismerték az új Jugoszláviát) mellett kiépülő, a szovjet modellt követő rendszer „pseudo-föderációnak” minősíthető, hiszen a köztársaságok bizonyos fokú adminisztratív és kulturális autonómiájára és Tito egyensúly-politikájára korlátozódott. (11.) A történész szerint a sztálinista modell bevezetése nem Moszkva nyomására történt, hanem belső okokból, összekapcsolva a totalitárius rendszert a „nagyjugoszláv” érdekek képviseletével. (12.) A következő fejezet a Kominformmal történő együttműködés részleteit taglalja. A szerző rámutat, hogy Jugoszlávia nemzetközi helyzete és földrajzi elhelyezkedése, illetve a szovjet katonai jelenlét hiánya miatt Tito megtehetette, hogy a szovjet centralizációs törekvéseknek ellentmondjon. Ehhez hozzájárult a jugoszlávok görcsös ragaszkodása a féltve őrzött függetlenségükhöz. A Sztálin által bevezetett teljes gazdasági blokád és politikai nyomás súlyos károkat okozott ugyan a rendszernek, az elszigeteléssel azonban nem sikerült megtörni a jugoszlávokat – véli Juhász. (15.) A Szovjetunióval történő szakítás rákényszerítette Jugoszláviát, hogy különutas politikát folytasson. A titóizmus reformkommunista eszmerendszere (az önigazgatás, a föderalizmus és az el nem kötelezett mozgalom) megoldást jelentett az elszigetelődés fenyegetettségére. Juhász szerint a jugoszláv szocialista modell, a szovjet-jugoszláv viszony enyhülését követően sem bizonyult életképes önálló rendszernek, „csupán a kelet-európai államszocializmus közös történelmi zsákutcájába vezető útnak”. (22.)

Molnár Tibor, a Zentai Történelmi Levéltár levéltárosának *A titói Jugoszlávia első 10 éve a Tisza mentén* című tanulmánya a Juhász József által felvázolt országos tendenciákat mutatja be a zentai járásra vonatkozóan. A szakirodalom mellett

a kutató főként levéltári forrásokra és a korabeli jugoszláv Hivatalos lapban megjelenő törvényekre hivatkozik. A tanulmány első fejezete a Zentai Járási Népbizottság és a Zentai Városi Népbizottság 1945 és 1955 közötti tevékenységét ismerteti. Molnár a választójog kérdését taglaló részben utal az 1945. augusztus 10-én meghozott választói névjegyzékről szóló törvény visszaságaira, kiemelve a szerbiai népkormány, 1945. augusztus 23-án megalkotott kormányrendeletét, amely a szavazati jogot jelentős mértékben korlátozta. (35.) Az államosítás, a kisajátítás egyik sarkalatos pontja, az agrárreform döntően befolyásolta Vajdaság etnikai térképét is, bár Molnár leszögezi, hogy Bácskába, a Tisza menti területekre főként a királyi Jugoszlávia idején földhöz jutott telepesek tértek vissza. (62.) A szerző külön fejezetet szentel a jugoszláv bírósági hálózat tartományi, köztársasági és szövetségi szinten történő működésének, a helyi járási bíróságok struktúrájának bemutatására. A vagyonelkobzási ügyek a járásbíróságok illetékességébe tartoztak. A kutató számos példán keresztül mutatja be a vagyonelkobzási eljárások során elkövetett törvénytelenéseket. A Járási Népbizottság Belügyi Osztálya megküldte a Zentai Járási Népbíróságnak a vagyonelkobzási eljárás alá kerülő 271 személy listáját. Azonban a járási népbizottságok belügyi osztályai már ezt megelőzően – a vagyonelkobzási törvényre hivatkozva – utasították a járásbíróságokat, hogy kezdjék meg a háborús bűnösnek és népellenességnek minősített személyek elleni konfiskálást. Ezen személyekről kiderült, hogy a vagyonelkobzási eljárás megindítása előtt már likvidálták őket. (83.) A tanulmány további fejezeteiben a jugoszláv kommunista hatalom és az egyházak viszonyát, az új Jugoszlávia első évtizedének gazdasági fejlődését vizsgálja a szerző.

A. Sajti Enikő: *A magyar vagyonok kisajátítása, államosítása Jugoszláviában 1945 után* című tanulmányában a magyar-jugoszláv külkapcsolatok – a magyar és nemzetközi szakirodalomban először megjelenő – teljesen új szegmensét mutatja be. Főként a magyar külügyminiszteri és pénzügyminiszteri forrásokat feltáró tanulmány a magyar állami vagyon, a magyarországi nagyvállalatok, pénzintézetek, illetve a magyar állampolgárok ingó és ingatlan vagyonának sorsát ismerteti, számszerűsítve a veszteségeket. A magyar vagyont szűkítő értelemben használja, a magyar nemzetiségű jugoszláv állampolgárok vagyonelkobzására nem tér ki, ez a későbbi kutatások tárgyát képezheti. Sajti kiemeli, hogy a jugoszláviai államosítások, kisajátítások nem nélkülözték a nemzetiségi alapú diszkriminációt, a tőke nacionalizálásának szándékát. (133.) A szerző taglalja a délvidéki területek lakosságának állampolgársági kérdését, az 1945-ben elfogadott jugoszláv állampolgársági törvény azon szakaszait, amely a jugoszláv állampolgárság megfosztását irányozták elő. A történész részletesen kifejti, hogy a kisajátításokat, államosításokat az agrárreform és a telepítésekről szó törvény miként segítette elő. (137.) Külön kiemeli az 1948. augusztus 1-ei hatállyal keltezett jugoszláv kormányrendeletet, „amely kifejezetten a magyar állampolgárok vagyonának kisajátítását rendelte el”. (138.)

A magyar Ideiglenes Kormány a vagyonek kobzásokról a fegyverszüneti egyezmény alapján kiutasított személyektől értesült. A menekültek ingatlanjait lefoglalták a jugoszláv szervek, ingóságait sok esetben széthordták. A magyar kormány többször a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jugoszláv delegációjának segítségét kérte ez ügyben, a törekvésük azonban eredménytelennek bizonyult. 1946-ban megkezdődött a jugoszláviai magyar vagyonok összeírása, s főként a jugoszláv kormány passzivitása miatt az összesítés részleges maradt. A magyar kormány abban reménykedett, hogy a párizsi békeszerződés (1947. február 10.) után a jugoszláv fél hajlandó lesz foglalkozni az ügygel – említi Sajti. (145.) A konkrét tárgyalások 1948-ban megkezdődtek, de szovjet-jugoszláv konfliktus eszkalálódása, Magyarország és Jugoszlávia közötti viszony megromlása miatt a kérdéses pénzügyi viták rendezése is elodázódott. A kisajátított, elkobzott magyar állami vagyon kérdésének rendezésére a szovjet-jugoszláv viszony normalizálódását követően, 1956-ban kerülhetett sor. Az időközben elmaradt magyar jóvátételi szállítások és pénzügyi tartozások lényegesen rontották a magyar kormány pozícióit. Az 1956. május 29-én megkötött magyar-jugoszláv egyezmény értelmében a jóvátétel és pénzügyi tartozások fejében Magyarország lemondott a jugoszlávok által államosított magyar vagyonról, garantálta, hogy öt éven belül 85 millió dollár értékű árut szállít Jugoszláviának. A történész kiemeli, hogy a megegyezés érdekében a magyar kormány eltekintett a vagyonukat elvesztő magyar állampolgárok Jugoszlávia által történő kártalanításáról. (159.)

A titói Jugoszlávia levéltári forrásai című sorozat már korábban megjelent munkái, az általam bemutatott tanulmánykötettel egyetemben számos új levéltári forrás feltárását, feldolgozását segítette elő. További országos és helyi szintű kutatásokra serkent, amelynek eredményeként tisztább, világosabb képet kaphatunk a magyar-szerb közös történelmi múlt feltáratlan eseményeiről, összefüggéseiről.

Fejős Sándor